

ЎРМОН ЁНҒОҒИНИ (*CORYLUS AVELLANA L.*) УРУҒИДАН КЎПАЙТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Ҳ. Ў. Эгамназаров

Тошкент давлат аграр университети таянч докторанти

А. Қайимов

Тошкент давлат аграр университети профессори

egamnazarov2021@bk.ru

АННОТАЦИЯ

Мақолада Тошкент давлат аграр университетига қарашли бўлган Ахборот-маслаҳат марказида ўрмон ёнғоғини экиб, унинг устида тажрибалар олиб бориш натижалари, унинг экиш чуқурлиги ва муддати тўғрисида маълумотлар келтирилган. Шунингдек Ўрмон ёнғоғининг ахамияти, тарқалиши ҳақида қисқача маълумотлар берилган. Бу ерда асосан ўрмон ёнғоғини уруғидан кўпайтиришнинг самарали технологияси ҳақида тажриба маълумотлари берилган.

Калит сўзлар: Ўрмон ёнғоғи, интродукция, ёнғоқмевали, вегетация даври ,гуллаш даври, хосилдорлиги, кўпайтириш.

ABSTRACT

The article provides information on the results of planting and conducting experiments on Hazelnut in the information and consulting center of the Tashkent State Agrarian University, on the depth and timing of its planting. There is also a brief overview of the importance and distribution of Hazelnut. Experimental data are presented here, mainly on the effective technology of Hazelnut propagation by seeds.

Keywords: Hazelnut, cobnut, introduction, nutmeg, vegetation period, flowering period, yield, reproduction.

КИРИШ

Бугунги кунда Республикамизнинг барча ер ресурсларидан унумли фойдаланиш ва уларнинг самарадорлигини ошириб бориш муҳим аҳамият касб этади. Мамлакат ҳудудининг катта қисмини суғорилмайдиган лалмикор ерлар ташкил этади. Ушбу майдонларда лалмикор деҳқончиликдан ташқари ёнғоқмевали дарахтларнинг айрим турларидан фойдаланиб серҳосил плантациялар барпо қилиш мақсадга

мувофикдир.

Аҳолини тўйимли озиқ – овқат маҳсулоти билан таъминлашда ўрмон ёнғоғи ҳам муҳим аҳамиятга эга. Унинг меваси ёнғоқ ҳисобланиб (1-расм), жуда ҳам мазали бўлади. Мевасининг мағзида 55-60 % ёғ ва 15 % енгил ҳазм бўлувчи оксил моддаси бор. Витаминлардан А, В, Е, канд, темир, калций, тузлар ва кўпгина бошқа элементлар ҳам мавжуд. Ёнғоғининг мағзи нонга нисбатан икки баробар, гўштга нисбатан бир ярим баробар кучлироқ, тўйимлироқ ҳисобланади. Шунингдек тана пўстлоғи ошловчи моддаларга бойдир.

1-расм. Ўрмон ёнғоғининг меваси

Ўрмон ёнғоғи – *Corylus туркуми*, Қайиндошлар (*Betulaceae*) – оиласига мансуб бўлиб, Ер шарининг ўрмон зонасида 20 дан ортиқ тури мавжуд. Шундан МДХ флорасида 8 та тури турли географик шароитларда учрайди [1]. Ўрмон ёнғоғи барг чиқармасдан олдин гуллайди. У бошқа дарахтлар соясида ҳам ўса олади, лекин очиқ майдонда яхши ҳосил беради, тупроққа талабчан, унумдор тупроқни яхши кўради [2].

Ўзбекистонда юқори истиқболли ўсимликларни уруғидан ва қаламчаларидан кўпайтиришнинг илмий

асосланган услубларини аниқлаш бўйича илмий тадқиқот ишлари олиб борилмоқда [3, 4, 5, 6, 7].

Ўрмон ёнғоғи уруғидан, буталарини бўлиш, пайвандлаш, яшил новдасидан кўпайтирилади. Лекин асосан уруғидан кўпайтирилади.

ТАДҚИҚОТ ОБЪЕКТИ ВА УСЛУБЛАРИ

Тадқиқот объекти Betulaceae Gray оиласига мансуб *Corylus avellana* L. – ўрмон ёнғоғи ҳисобланади.

Тошкент давлат аграр университетининг ахборот-маслаҳат марказида ўрмон ёнғоғини экиб, унинг устида тажрибалар олиб борилмоқда. Бу тажрибага кўра ўрмон ёнғоғи уруғини уч хил экиш схемаси ва уч хил чуқурликда экиб, уч хил муддатдаги вариантлар жойлаштирилди. Бунда уруғлар 5; 7; 9 см чуқурликда ва уч хил такрорийликда экилди. Экиш схемаси бўйича ҳам 60x10; 60x15; 60x20 см схемада уч хил муддатда вариантлар экилди. Экиш муддатлари орасидаги фарқ 12 кунни ташкил қилди. Дастлабки уруғлар 10-март санасида уч хил вариантда жойлаштирилди. Иккинчи муддатда эса 22-мартда, учинчиси эса 3- апрелда экилди. Тажрибада тўққизта вариант бўлиб, уларни I А, Б, С; II А, Б, С; III А, Б, С вариантлар тарзида жойлаштирилди. Бунда А, Б, С; 5, 7, 9 см ни ва 60x10; 60x15; 60x20 см экиш схемасини билдиради. I, II, III эса ҳар хил муддатда экилган уруғлар эканлигини англатади.

Икки йилдан сўнг кўчатларни доимий ўсиш жойига кўчириш мумкин. Яхши ривожланмаган ниҳолларни 1x1 м схемада жойлаштирилади, бу ишларни булутли кунда амалга оширилса мақсадга мувофиқ бўлади. Уруғидан экилган ўрмон ёнғоғи 6-10 йилдан кейин ҳосил бера бошлайди. Доим ҳосилдорлик ва ҳосил сифатини кузатиб бориш керак. Уруғидан экилган ниҳоллар қимматбаҳо ўрмон ёнғоғи кўчатини олишда пайвандтаг сифатида ҳам фойдаланиш мумкин.

Бу тажрибадан асосий мақсад ўрмон ёнғоғини уруғидан кўпайтиришнинг самарали технологиясини ишлаб чиқишдир.

ОЛИНГАН НАТИЖАЛАР ВА УЛАРНИНГ ТАҲЛИЛИ

Ўрмон ёнғоғи уруғлари сентябр ойида Тошкент вилояти Бўстонлик тумани академик М.Мирзаев номидаги Ўзбекистон боғдорчилик, узумчилик ва виночилик илмий-тадқиқот институтининг тоғ боғдорчилик ва узумчилик филиалида барпо этилган ўрмон ёнғоғи плантацияларида терилди. Уруғларни бир қисми кузда, октябр ойида Тошкент давлат аграр университети қошидаги Ахборот маслаҳат

марказидаги тажриба майдонига назорат варианты сифатида экилди. Қолган уруғлар 8 декабрда махсус қазилган очиқ траншеялардаги қумга 3/1 нисбатда стратификацияга қўйилди. Ўрмон ёнғоғи уруғларини стратификацияси муддати 120-150 кунни ташкил этишини ҳисоб олиб 8 апрелдан бошлаб ниш урган уруғларни траншеядан олиб тажриба майдонига экилди (2-расм). Стратификация қилинган уруғларнинг 84 % униб чиқди. Назорат вариантдаги уруғлар 60 % и унди. Улар орасидаги фарқ 24 % ни ташкил қилди.

2-расм. Стратификация қилинган уруғлар

Кунлар исиши билан тупроқдаги ҳарорат ортиши натижасида дастлабки экилган уруғлар 12 – апрелдан бошлаб униб чиқа бошлади. Бунда Оддий ўрмон ёнғоғи уруғларини экиш муддати бўйича уч муддатда экилган уруғлар ўртача 61,4 % кўрсаткични намоён этди.

Экиш чуқурлиги бўйича I, II, III вариантларда униб чиқиш даражаси ўртача 57,7 % ни ташкил қилди. Экиш схемалари бўйича эса ўртача 59,3 % унувчанлик кузатилди (1-жадвал). Лекин олдин экилган уруғларнинг унувчанлиги бирмунча паст бўлиб, кейинроқ эса қолганлари ҳам униб чиқа бошлади. Кейинги экилганлари ҳам униб

чиқди. Аммо кейинги экилган уруғлар олдинларига нисбатан унувчанлиги юқори бўлганлигини кузатилди. Бу кузатишлардан шундай хулосага келишимиз мумкинки, ўрмон ёнғоғининг уруғи нисбатан чуқурроқ экилса, тупроқ таркибидаги намликнинг кўп бўлиши ҳисобига уруғларнинг яхши ўсишига шароит яратилади.

Шунингдек, тупроқ таркибида ҳарорат юқори бўлса, ўрмон ёнғоғи уруғларининг униб чиқиши самарадорлиги юқори бўлади. Бундан ташқари экиш схемаларида ҳам юқори самарадорликни кўриш мумкин.

ХУЛОСА

Ўрмон ёнғоғини уруғидан кўпайтириш бўйича олинган натижалар ўрмон хўжаликларида ушбу ўсимликни самарали кўпайтириш учун имкон яратади.

Ўрмон ёнғоғи – тўйимли ёнғоқмевали ўсимликлар қаторига киради. Унинг меваси чиройли кўринишли, пўчоғи нисбатан юпқа, мағзи жудаям мазали ва тўйимли бўлади. Унинг мағзи таркиби табиий юқори калорияли концентрат ҳисобланади ва озуқа маҳсулотларининг асосий моддалари мавжуд.

Ўрмон ёнғоғи ўзининг экологик хусусиятлари бўйича тупроққа талабчан, намсевар ва мўътадил шароитларда яхши ўсиб ривожланадиган ўсимлик ҳисобланади. Шу сабабли у асосан тоғли ҳудудлардаги ўрмонзорларда кенг кўламда ўсиб ривожланади.

1-жадвал

Ўрмон ёнғоғини турли вариантларда униб чиқиш даражаси кўрсаткичлари

№	Вариантлар	Экиш муддати бўйича			Экиш чуқурликлари бўйича			Экиш схемалари бўйича		
		Униб чиқишнинг бошланиш вақти	Ялпи униб чиқиш санаси	Униб чиқиш даражаси, %	Униб чиқишнинг бошланиш вақти	Ялпи униб чиқиш санаси	Униб чиқиш даражаси, %	Униб чиқишнинг бошланиш вақти	Ялпи униб чиқиш санаси	Униб чиқиш даражаси, %
1-Такрорийлик	I (5 см)	12.04.2021	24.04.2021	51	12.04.2021	23.04.2021	50	12.04.2021	24.04.2021	51
	II (7 см)	12.04.2021	23.04.2021	62	12.04.2021	23.04.2021	51	12.04.2021	24.04.2021	52
	III (9 см)	13.04.2021	25.04.2021	65	13.04.2021	23.04.2021	51	13.04.2021	24.04.2021	52
2-Такрорийлик	I (5 см)	23.04.2021	05.05.2021	53	23.04.2021	03.05.2021	57	23.04.2021	03.05.2021	60
	II (7 см)	23.04.2021	04.05.2021	66	23.04.2021	04.05.2021	57	23.04.2021	04.05.2021	61
	III (9 см)	24.04.2021	06.05.2021	66	24.04.2021	04.05.2021	58	24.04.2021	04.05.2021	61
3-Такрорийлик	I (5 см)	02.05.2021	11.05.2021	55	01.05.2021	12.05.2021	64	01.05.2021	11.05.2021	65
	II (7 см)	02.05.2021	10.05.2021	68	01.05.2021	12.05.2021	65	01.05.2021	10.05.2021	65
	III (9 см)	03.05.2021	13.05.2021	67	02.05.2021	12.05.2021	67	02.05.2021	10.05.2021	67

REFERENCES

1. Эгамназаров Х. (2019). Ўрмон ёнғоғи ва унинг хусусиятлари. *Экология хабарномаси*, 7: 17-18.
2. Эгамназаров Х.У. & Каландаров М.М. (2021). *Экология хабарномаси*, 5: 39-40.
3. Жумабоев, Ф.Ш., Иноятова, М.Х. & Махкамов Т.Х. (2022). Инвазив ўсимлик – Испан мингбоши (*Vaccaria hispanica* (Mill.) Rauschert) ни маданийлаштириш истиқболлари ва уруғ унувчанлиги. *ГулДУ ахборотномаси*, 1: 17-23.
4. Пўлатова, А.Р., Усмонова, Б.К. Иноятова, М.Х. & Махкамов, Т.Х. (2021). *Codonopsis clematidea* (Schrenk) C.V.Clarke уруғларининг унувчанлиги. “Таълим фидойилари” Республика илмий-услубий журнали, 12(1): 265-273.
5. Иноятова, М.Х. & Махкамов Т.Х. (2021). *Melissa officinalis* L. ни *in vitro* усулида микроклонал кўпайтиришнинг оптимал ечимлари. “Таълим фидойилари” Республика илмий-услубий журнали, 12(1): 207-213.
6. Бердиев, Э.Т. & Холмуротов, М.З. (2018). Вегетативное размножение калины обыкновенной (*Viburnum opulus* L.) в Ташкентском оазисе. *Актуальные проблемы устойчивого развития лесного комплекса: Международная научнопрактическая конференция, посвященная*, 70: 130-135.
7. Тўхтаев, Б.Ё., Махкамов, Т.Х., Тўлаганов, А.А., Маматкаримов, А.И., Махмудов, А.В., & Аллаяров, М.Ў. (2015). *Доривор ва озуқабон ўсимликлар плантацияларини ташиқил қилиш ва хом ашёсини тайёрлаш бўйича йўриқнома*.